

LITERATURA MEDIEVAL

Volume III

ACTAS DO IV CONGRESSO
DA
ASSOCIAÇÃO HISPÂNICA DE LITERATURA MEDIEVAL
(Lisboa, 1-5 Outubro 1991)

Organização de
AIRES A. NASCIMENTO
e
CRISTINA ALMEIDA RIBEIRO

EDIÇÕES COSMOS

Lisboa
1993

© 1993, **EDIÇÕES COSMOS e ASSOCIAÇÃO HISPÂNICA
DE LITERATURA MEDIEVAL**

Reservados todos os direitos
de acordo com a legislação em vigor

Capa

Concepção: Henrique Cayatte

Impressão: Litografia Amorim

Composição e Impressão: **EDIÇÕES COSMOS**

1ª edição: Maio de 1993

Depósito Legal: 63840/93

ISBN: 972-8081-06-5

Difusão

LIVRARIA ARCO-ÍRIS

Av. Júlio Dinis, 6-A Lojas 23 e 30 — P 1000 Lisboa

Telefones: 795 51 40 (6 linhas)

Fax: 796 97 13 • Telex: 62393 VERSUS-P

Distribuição

EDIÇÕES COSMOS

Rua da Emenda, 111-1º — 1200 Lisboa

Telefones: 342 20 50 • 346 82 01

Fax: 347 82 55

El Text Literari de la Festa o Misteri d'Elx: Notes a la seua Evolució

Joan Castaño

Gabriel Sansano

Universitat d'Alacant

0. La Festa o Misteri d'Elx

La Festa o Misteri d'Elx és l'única peça heretada del teatre medieval europeu — de caràcter religiós — que ha perdurat viva fins als nostres dies d'una forma ininterrompuda. El motiu d'aquesta continuació cal buscar-lo en una autorització expressa que Urbà VIII li atorgà el 1632, malgrat els acords del Concili de Trento que prohibien les representacions teatrals dins de les esglésies. Amb aquest privilegi es protegia d'una manera especial l'escenificació il·licitana que cada mes d'agost tenim l'oportunitat de presenciar en la basílica de Santa Maria de la ciutat d'Elx, en l'actual província d'Alacant. És aquesta una mostra de teatre religiós, de tema assumpcionista, complexa quant a la seua escenificació ja que s'hi desenvolupen accions teatrals tant en el pla horitzontal com en el vertical mitjançant una espectacular tramoia aèria. Cal dir també que es tracta d'una obra totalment cantada i la part musical — amb cants monòdics i polifònics — és un dels elements més importants de la Festa. Per a una informació més detallada sobre la representació, remetem els interessats a les importants monografies que s'han publicat recentment¹.

1. El text literari

El Misteri d'Elx té com argument la mort, assumpció i coronació de la Mare de Déu, basades en els relats tradicionals conservats. Segons s'ha posat de manifest², l'obra està inspirada directament en la *Llegenda Auria* de Iacopo da Varazze, recopilació hagiogràfica molt estesa a l'Europa de l'Edat Mitja. Aquesta obra, pel que fa al relat de l'Assumpció de la Verge, refon els anomenats *Evangelis Apòcrifs*, prenent com a base el del pseudo Josep d'Arimatea (del segle XIII), narració que més punts de contacte presenta amb el misteri il·licità.

Segons aquest argument, els personatges que participen en la història són la Mare de Déu i les dues dones que l'acompanyen en els seus últims anys de vida — Maria Iacobe i Maria Salomé —, els dotze apòstols, un grup de jueus que seran convertits miraculosament, així com figures del món celestial: àngels i la Santíssima Trinitat. Atés que es tracta d'una peça dramàtica, el text literari de l'obra està format per les breus acotacions teatrals necessàries per a efectuar la representació i, sobretot, pels papers que interpreten — de forma cantada, com ja hem indicat — els diferents personatges. Aquest text està escrit en català — amb alguns pocs versos en llatí — i versificat. Pràcticament en la seua totalitat es troba dividit en quartetes de versos octosíl·labs, rimats en «aabb», allò que s'anomena «noves rimades», encara que en algunes ocasions s'utilitzen versos decasíl·labs — en «aabb» — i heptasíl·labs rimats en «aabb» i en «abab»³.

Cal assenyalar que el text oficial del Misteri d'Elx era conservat, si més no des de l'any 1609, en la caixa forta del Consell Municipal de la població d'on desaparegué en el segle XVIII. La versió més antiga que ha arribat als nostres dies es una còpia d'aquest manuscrit realitzada el 1625 per Gaspar Soler Chacón a instàncies d'Honorat Martí de Montsi, cavaller del Sant Ofici⁴. És a dir, que només podem estudiar el text literari del Misteri a partir d'una còpia feta, aproximadament, cent cinquanta anys després de l'època que considerem més probable per a la seua creació, la segona meitat del segle XV. Així, doncs, ens resulta del tot impossible

saber amb absoluta certesa si en aqueixos anys intermedis es produïren canvis en el text original i ens haurem de resignar a treballar sobre indicis extrets dels versos conservats, de documents històrics o de comparacions amb altres representacions semblants.

Una anàlisi dels versos de l'obra il·licitana palesa que, efectivament, hi ha una major presència d'arcaïsmes en determinades parts de l'obra — fonamentalment en el seu primer acte — i això apunta positivament a què el text que conservem siga una reelaboració d'un altre de més antic. També s'ha detectat algun punt argumental de l'obra que queda sense explicació escènica ni literària, cosa que indicaria també un escurçament d'aqueix text original⁵.

Precisament, la pròpia extensió del text literari de la Festa incideix en la possibilitat que ens trobem davant d'una redacció abreujada d'una composició anterior. Si comparem el Misteri d'Elx amb els drames assumpcionistes catalans medievals que conservem, concretament les representacions de Tarragona (segle XIV) i la de la catedral de València (primera meitat del segle XV), veurem com aquest resulta ser, amb notable diferència, el text més curt dels tres. Així, la *Representació de l'Assumpció de Madona Sancta Maria*, de Tarragona, presenta 675 versos⁶. Quant al drama de València, ja s'ha posat de manifest que el text conservat és només un quadern escènic amb el paper complet del personatge de la Mare de Déu i amb els primers versos de la resta dels personatges⁷. En aquest quadern es conserven 219 versos cantats per la Verge. A partir de la proporció existent entre els versos de la Mare de Déu i de la resta de personatges en les obres de Tarragona (1/6) i Elx (1/4) i aplicant un valor intermedí (1/5), l'investigador Francesc Massip arriba a la conclusió que el drama de València deuria tenir uns 835 versos⁸. Tot això, enfront dels 265 versos del Misteri d'Elx — 258 si no hi comptem algunes repeticions —, palesa clarament un text considerablement més curt que la resta de representacions semblants en temàtica, època de representació i àmbit cultural.

Aquestes consideracions semblen confirmar la possibilitat que el text literari conegut actualment haja patit diverses supressions pràcticament des d'una època prou propera a la creació de l'obra, potser per necessitats en l'adaptació musical en incorporar-se la polifonia en el segle XVI o bé per imposicions oficials que obligaren a sacrificar algunes escenes menys edificants a fi de preservar la resta de la representació. D'altra banda, en temps posteriors al segle XVII, també s'hi han detectat supressions literàries de fet, encara que es conservaren els versos escrits. Es pot afirmar que ha existit al llarg de tota la història de la Festa una constant evolució negativa del text de l'obra. Evolució que intentarem determinar en les seues parts conegudes, al temps que apuntarem les causes més probables d'aquest fenomen.

2. El Jesús

En una època encara anterior a la fixació definitiva del text literari del Misteri elxà, probablement en la segona mitat del segle XVI i dins de la reforma polifònica que hem esmentat, es detecta — a través d'alguns indicis concrets — l'eliminació del paper complet d'un personatge i l'atrofiament de la seua intervenció. Ens referim a l'actual àngel major de l'Araceli, figura encarregada de transportar l'ànima de la Mare de Déu després de la seua mort i en l'instant de la seua resurrecció. La comparació del Misteri d'Elx amb les fonts assumpcionistes tradicionals, amb les restants representacions medievals semblants i amb la iconografia sobre el tema, indica que aquest personatge havia de ser el propi Jesucrist. Així ho confirma un document trobat a l'Arxiu de la Basílica de Santa Maria d'Elx, datat l'any 1637. Es tracta d'un inventari de robes i objectes litúrgics existents en l'ermita de sant Sebastià, oratori on estava la capella de la Mare de Déu, protagonista del Misteri, i on es vestien els actors de la representació. Entre les vestimentes relacionades, s'esmenten algunes de les utilitzades en la Festa, entre elles les quatre dels àngels de l'Araceli, juntament amb les luxoses vestidures de «el Jesús»⁹. Tots aquests indicis ens fan pensar en una evolució d'aquesta part de la Festa. El personatge de Jesucrist s'inclouria en la Santíssima Trinitat que corona a la Mare de Déu, però on encara veiem clarament — a l'estil de la representació del Misteri de València — una notable preponderància del personatge del Pare Etern sobre les altres dues persones trinitàries representades per dos xiquets. Per tant, caldria pensar en l'eliminació del paper que un

personatge tan important deuria tenir sens cap dubte. El personatge actual, que ja el text del 1625 qualifica d'àngel, quedà, com indicàvem, ambigu, sense cap intervenció oral i amb unes característiques especials que abonen la nostra hipòtesi.

3. La quarteta del llicenciat Comes

Un altre text eliminat que només va ser replegat per la consuetud del 1625 — i per la del 1751, que la copia —, és una quarteta composta per al cor de la Santíssima Trinitat pel llicenciat Joan Baptista Comes (1582-1643), mestre de la Capella Real de Madrid i també del col·legi del Corpus Christi de València i de la pròpia catedral valenciana. Segons ens informa l'esmentada consuetud, la quarteta va ser ideada per a esmenar la lletra existent fins aleshores¹⁰. Tanmateix, el fet que no haja estat replegada per la resta de les consuetes posteriors ens confirma que el text del Misteri ja estava fixat en l'any 1625 i eren pràcticament impossibles les ampliacions i modificacions escrites, encara que foren realitzades per músics de la categoria i fama de l'esmentat Comes.

Respecte a aquesta quarteta, hem d'assenyalar que en els anys cinquanta del nostre segle, s'intentà que aquest text de Comes servira com a segona lletra de la Coronació, de manera que la Trinitat la cantara en la seua pujada al cel després de coronar a la Mare de Déu. Tampoc aquesta inclusió va ser possible: les aclamacions populars que produïx aquesta escena final, apagaven totalment el cant. De tota manera, tant per la indicació de la consuetud del 1625, com pel propi significat del text, no era aquest el destí de la quarteta.

4. Les Maries mudes

Un altre cas de supressió textual es detecta en el paper de les Maries companyes de la Mare de Déu, Maria Salomé i Maria Iacobe, que durant molts anys eren conegudes a Elx, precisament, amb l'apel·latiu popular de Maries mudes per no tenir cap intervenció en la representació¹¹. Com en el cas de la quarteta que hem vist en l'apartat anterior, el text d'aquestes Maries, format per dues quartetes, una per a cada acte del Misteri, només apareix replegat en la consuetud de 1625, però no en els llibrets musicals posteriors, és dir, els dels anys 1639, 1709 i 1722¹².

En relació amb el cant d'aquestes Maries, cal indicar que tampoc no apareix en les consuetes més tardanes una quarteta de la Verge Maria que, en el llibret del 1625, inicia el primer acte de la peça il·licitana i on la Mare de Déu, dirigint-se a les seues amigues, els demana ajuda¹³. Aquesta evident supressió textual, ja demostrada al segle XVII, podria ser explicada per la relativa dificultat que sempre ha presentat l'assaig i intervenció de xiquets en la Festa i que provocaria que s'eliminaren papers secundaris per a facilitar la tasca del mestre de capella¹⁴.

Aquests cants van ser recuperats pel músic alacantí Oscar Esplà, en la segona revisió musical de la Festa que realitzà en els anys cinquanta del nostre segle. Tant la primera quarteta de la Mare de Déu, com les dues de les Maries, van ser reincorporades a la representació, adaptant la seua lletra a la música del cant de la Verge «Ai trista vida corporal», ja que la música pròpia, com hem indicat, no s'hi conservava.

5. Els aparells aeris

El cas més greu d'eliminació textual del Misteri d'Elx correspon als aparells aeris de l'obra. Concretament al Núvol o «Mangrana» on un xiquet que representa un àngel comunica a la Mare de Déu la seua propera mort. I també el de l'Araceli o cor de quatre àngels que transporten l'ànima de la Mare de Déu en el primer acte de la peça, mentre en el segon, s'emporten la pròpia Verge assumpta.

En el cas de l'àngel de la «Mangrana», les consuetes presenten un text format per quatre quartetes per al descens de l'artefacte¹⁵ i altres dues per al seu ascens, després que la Verge li demane veure als apòstols abans de morir¹⁶. Tanmateix, a causa de la repetida i constant ornamentació musical d'aquest cant, en les representacions actuals — aquest fenomen sembla

que ha anat accentuant-se progressivament des del segle XVIII — el personatge només canta els dos primers versos del seu text que, com hem vist, està format per vint-i-quatre. Aquesta notable simplificació, naturalment, fa perdre sentit a les accions dramàtiques ja que no s'explica als espectadors una gran part dels moviments i accions que després veuran representades.

El cas de l'Araceli és prou semblant. Per a la seua intervenció del primer acte, les consuetes recullen un text de dotze versos¹⁷. I per al segon acte, en l'escena on l'Araceli, després d'unir l'ànima que devalla del cel amb el cos soterrat, puja la Mare de Déu ressuscitada, existeixen altres dotze versos diferents¹⁸. De tot aquest text de vint-i-quatre versos, actualment només es canten els primers quatre del primer acte, repetint-los en el segon. Les supressions que, com en el cas de la «Mangrana», també deuen venir del segle XVIII, on quedà fixada definitivament la música d'aquest cor, també fan perdre, lògicament, sentit a l'acció dramàtica.

Aquestes grans supressions textuais, sense que s'alteraren els moviments escènics i sense que el públic manifestara res en contra, caldria explicar-los per diversos motius. D'una banda, la complicació i ornamentació del cant que obligaria a anar suprimint versos al mateix temps que faria difícilment comprensible el seu significat per al públic en general. D'altra, la progressiva castellanització de la població, sobretot a partir dels decrets de nova planta de 1707, que també faria poc comprensible el text, fins i tot per als catalano-parlants. De fet, la part literària del Misteri sempre ha estat considerada en un segon terme enfront dels seus aspectes musicals i tramoístics, molt més espectaculars. Això explicaria que, fins una època prou recent en què han augmentat les visites d'estudiosos i forasters que segueixen les representacions amb una còpia de la consuetat, els habitants d'Elx sempre han conegut l'acció escènica de la Festa — «allò que passa» — per transmissió oral de pares a fills, però sense comprendre els significats d'allò que diuen els personatges.

6. La «Joià»

En l'últim terç del segle XVIII, el bisbe diocesà Josep Tormo, va prohibir l'escena de la Festa anomenada la «Joià», on un conjunt de jueus intenta prendre el cos mort de la Mare de Déu i on s'escenifica una petita brega d'aquests personatges amb els apòstols que intenten impedir-ho. Els avalots que aquesta escena produïa entre els espectadors que intentaven participar en la lluita, féu que el prelat eliminara aquesta intervenció. Segons s'ha posat de manifest, en els primers temps després d'aquesta supressió — que alterà en gran mesura la disposició escènica del segon acte del Misteri — i a l'objecte que no es perdera la música que, en definitiva, com veiem, era el que realment importava, els cants interpretats pels jueus foren cantats pels apòstols¹⁹. La importància donada al text literari era nulla: atés que la lletra dels cants no era compresa pel públic, era el mateix que els càntics els feren uns personatges o, precisament, els seus antagonistes escènics. En els últims anys del segle XIX i primers del XX, s'acabà per suprimir definitivament tota aquesta part. En conjunt eren eliminats altres trenta sis versos de l'obra²⁰. Aquesta escena de la «Joià» va ser recuperada per l'esmentat músic Oscar Esplà, que la va tornar a representar a partir de la primera revisió musical i escènica del Misteri realitzada en l'any 1924.

7. Altres supressions menors

En el període de temps esmentat en l'apartat anterior — dels últims anys del segle XVIII al 1924 — la Festa va experimentar una clara decadència escènica i musical — i, per tant, literària — posada de manifest per nombrosos estudiosos que vingueren a Elx a presenciar l'obra²¹. Segons alguns testimonis, ja que els assaigs de la peça eren pràcticament inexistents, es donaven freqüents supressions de fragments sencers de la Festa en el cas que els actors no conegueren suficientment aquestes parts. Possiblement en aquests anys es va perdre la segona quarteta del cant dels apòstols del segon acte, on demanen als jueus que proclamen la virginitat de Maria per poder-los batejar²². Aquesta quarteta, imprescindible per a completar el significat del cant apòstòlic, no ha estat, inexplicablement, recuperada encara avui dia.

8. L'estat actual

Malgrat les revisions del Misteri realitzades en 1924, 1941 i al voltant de 1954, encara actualment se segueixen suprimint diversos fragments literaris del Misteri d'Elx. Com hem vist, en les esmentades revisions es recuperaren l'escena de la «Joià», els cants de les Maries mudes i la primera quarteta de la Mare de Déu. Les mancances més greus segueixen sent les dels cants dels aparells aeris on la música dels cànctics fa impossible la recuperació literària. En resum podem dir que del total dels versos de la consueteta de la Festa, no se'n canten actualment 46, és a dir un 18%.

En un apartat diferent hem d'incloure les supressions que podríem anomenar «voluntàries» i que tenen lloc en aqueixes representacions extraordinàries que s'anomenen assaigs generals. Aquestes representacions, creades a partir del 1924, foren pensades per a visitants, turistes i estudiosos i en elles s'interpreten en una mateixa sessió els dos actes del Misteri amb un breu intermedí. A fi que l'escenificació no s'allargue massa, se suprimixen alguns cants, així com una escena sencera, concretament, el descens de l'Araceli en el primer acte. Quant als cants eliminats — encara que sí es mantenen els moviments escènics — direm que pertanyen tots als primer acte de l'obra. Concretament es tracta de les tres quartetes que la Mare de Crist canta davant de les estacions de la passió del seu Fill, els cants que la Verge dirigeix a l'àngel de la «Mangrana» i una de les quartetes que la mateixa Maria canta a sant Joan, és a dir, tots fragments de la part de la Festa que sembla més antiga, més «medieval».

Aquesta versió mutilada de l'obra és, tanmateix, la més divulgada davant de gent no il·licitana. En ella, a banda de les modificacions escèniques, es torna a posar de manifest la nul·la importància donada al text literari enfront del musical. A les supressions habituals, en aquests assaigs generals cal afegir la supressió dels cants esmentats. En conjunt, se suprimixen setanta-quatre versos de la consueteta, és a dir, pràcticament la tercera part del text literari de l'obra.

9. Conclusions

De tot allò que hem exposat, podem concloure que al llarg de tota la història de la Festa i pràcticament des de la seua creació en l'època medieval, s'ha donat un clar fenomen d'evolució minvant del text literari de l'obra, en favor de l'escenificació. La brevetat del seu text, comparat amb el d'altres obres semblants, la major presència d'arcasmes en un dels actes de la peça, etc. ens fa pensar en la modificació i escurçament d'un text més primitiu, ja abans del segle XVII. I a partir del 1625, en què tenim el primer testimoni escrit, també es detecten noves supressions, bé de fragments que no apareixen en les consuetes posteriors, o bé de fragments que encara que sí es conserven en els manuscrits, no siguin interpretats en les representacions.

Subordinació del text literari a la partitura musical, disposicions oficials, manca d'assaigs, desconexió lingüística amb el públic de l'obra i l'espectacularitat de la representació, podrien ser les causes més destacables per a explicar aqueixes supressions textuals. Supressions que arriben, fins i tot, a ser irreversibles en algunes parts de la Festa. Aquest seria el cas del paper dels personatges dels aparells aeris, ja que per a incorporar la totalitat dels seus papers, actualment sense cap sentit, donada la brevetat del text que s'interpreta realment, seria menester modificar la música dels cànctics, cosa totalment impensable en la mentalitat dels il·licitans.

Hem de concloure fent vots perquè s'intente recuperar en allò que siga possible la major part del text literari del Misteri. I, també, amb una bona vocalització i pronunciació per part dels cantors, que es posen els mitjans necessaris per a intentar connectar de nou amb els espectadors. Amb allò, amb la comprensió dels papers dels personatges, s'arribaria a una total comprensió dels moviments escènics i, sens dubte, es recuperaria una part fonamental d'aquesta peça del nostre teatre medieval.

Notas

¹ Vid., especialment, JESÚS FRANCESC MASSIP, *Teatre religiós medieval als Països Catalans* (Barcelona: Ed. 62, 1984); i l'edició facsímil de la consuetu de 1709 (València, Conselleria de Cultura, 1986) amb un estudi del text de l'esmentat Jesús F. Massip i un estudi crític de la música a càrrec de M. Carme Gómez i Muntané. També, de LUIS QUIRANTE, *El Misteri d'Elx* (València, Gregal, 1985) i *Teatro asuncionista valenciano de los siglos XV y XVI* (València, Conselleria de Cultura, 1987). D'altra banda és força interessant la consulta del catàleg de l'exposició *Món i Misteri de la Festa d'Elx* (València, Conselleria de Cultura, 1986).

² A banda dels autors esmentats en la nota anterior, els antecedents argumentals del Misteri elxà han estat especialment estudiats per GONZALO GIRONÉS GUILLEM, *Los orígenes del Misterio de Elche* (València, M. Montañana, 1983).

³ Per a una informació més detallada d'aquest punt, vid. ENRIC A. LLOBREGAT CONESA, *La mètrica de la Festa d'Elx. Aproximació a su estudio*, «Literatura il·licitana. IV Asambleja comarcal de escriptors» (Alacant, IEA, 1977), pp. 17-23. JOSEP ROMEU I FIGUERAS, *El teatre assumpcionista de tècnica medieval als Països Catalans*, «Miscel·lània Aramon i Serra», (Abadia de Montserrat 1984), IV, pp. 239-278. També, Jesús F. Massip, *Teatre religiós medieval...* (op. cit.), pp. 152-154.

⁴ La resta de les consuetes, també còpies, estan datades en els anys 1639, 1709, 1722 i 1751. Per a una exposició minuciosa de les característiques i edicions d'aquests llibrets del Misteri Vid. J. F. Massip a l'edició facsímil esmentada en la nota 1), i J. CASTAÑO GARCIA, *Les consuetes de la Festa d'Elx*, «Zeitschrift für Katalanistik» (Frankfurt 1989), 2, pp. 130-143. També pot ser d'utilitat *La Festa o Misteri d'Elx segons una consuetu inèdita del segle XVIII*, «Actes del vuité Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes/II. Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988», (Abadia de Montserrat 1989), pp. 291-301.

⁵ Aquesta imprecisió textual ja ha estat explicada per J. F. Massip (Op. cit., p. 153): en el segon acte de la Festa és sant Pere qui ofereix la palma daurada baixada del cel a sant Joan, quant en la primera part de l'obra és aquest segon apòstol qui quedà encarregat de portar-la. Sant Pere argumenta l'ofertament indicant, «car axí u dix la Verge gloriosa» i la Mare de Déu no diu res semblant, almenys en presència d'aquest deixeble.

⁶ El text d'aquesta obra, trobat en un quadern de censals a l'arxiu parroquial de l'església de la Selva del Camp, va ser publicat per M. Joan PIE, *Autos Sagramentals del segle XIV*, «Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa», (Barcelona 1898), I, pp. 673-688 i 726-744. Una edició corregida ha estat realitzada per Amadeu SOBERANAS i publicada parcialment al fullet destinat a guia de l'espectador pel Patronat de la Representació de la Selva del Camp (1983), que ha recuperat l'escenificació a partir de l'any 1980.

⁷ El text del Misteri valencià va ser publicat per primera vegada J. RUIZ DE LIHORY, *La música en València. Diccionario biográfico y crítico*, (València 1903), pp. 84-91. Una altra edició i un estudi d'aquesta representació va ser realitzada per M. SANCHIS GUARNER, *El misteri assumpcionista de la catedral de València*, «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras», (Barcelona 1967-68), XXXII, pp. 97-112. Prenent com a base la transcripció de Sanchis Guarnier, n'ha fet una altra edició L. QUIRANTE SANTACRUZ, *Teatre assumpcionista valencià*, (València, 3 i 4, 1986), pp. 31-53.

⁸ Cf. J. F. MASSIP, op. cit., p. 119.

⁹ Per una primera aproximació a aquest personatge de la Festa, vid. J. CASTAÑO GARCIA, *Jesucrist, possible personatge de la Festa d'Elx*, «Festa d'Elx», Elx, 1989, pp. 129-152.

¹⁰ La lletra de la Trinitat recollida pels consuetes i cantada actualment, és la següent: «Vós siau ben arribada/ a reinat eternalment./ on tantost, de continent,/ per Nòs sereu coronada». La quarteta del llicenciat Comes, diu: «Veniu, Mare excellent/ puix que virtut vos abona./ ab esta imperial corona/ reinareu eternalment».

¹¹ Vid. J. CASTAÑO GARCIA, *Aproximació al refranyer popular de la Festa d'Elx*, «La Rella», (Elx 1985), 4, pp. 13-27.

¹² La quarteta de la Maries del primer acte de la Festa — a la qual li falta un vers — on contesten a la Mare de Déu, indica: «Verge i Mare de Déu,/ on Vós voldreu anar/ vos irem a acompanyar». I la de la segona part, on s'adreça als apòstols, diu: «Vos siau ben vinguts/ parents e amics de grans virtuts./ /Promptes som per a anar/ a la Verge soterrar».

¹³ «Germanes mfes, jo voldria/ fer certa petició aquest dia:/ prec-vos no em vullau deixar/ puix tant me mostrau amar».

¹⁴ Ja en les primeres ordenances del càrrec de mestre de Capella de la Festa d'Elx que conservem, datades l'any 1700, es fa especial insistència en què el mestre procure que hagen xiquets per als papers de l'àngel de la «Mangrana» i de la Maria major. I en un altre reglament semblant, aprovat l'any 1705, a banda d'insistir en el tema dels xiquets, s'especifica que, en cas que s'haguera de portar dits xiquets de fora d'Elx, les despeses d'allotjament corrien a càrrec del Mestre (vid. J. CASTAÑO GARCIA, *La música a l'església de Santa Maria d'Elx*, «Cabanilles», (València 1986), núm. 18-20).

¹⁵ «Dèu vos salve Verge imperial/ Mare del Rei celestial/ jo us port salut e salvament/ del vostre Fill omnipotent.

«Lo vostre Fill qui tant amau/ e ab gran goig lo desitjau,/ Ell vos espera ab gran amor/ per ensalçar-vos en honor.

«E diu que al terç jom, sens dubtar,/ Ell ab sí us vol apellar/ alt en lo Regne Celestial/ per Regina angelical.

«E mana'm que us la portàs/ aquesta palma i us la donàs/ que us la façau davant portar/ quan vos porten a soterrar».

¹⁶ «Los apòstols ací seran/ i tots ab brevetat vindran/ car Déu qui és omnipotent/ los portarà sobtosament.

«I, puix, Verge, ho demanau,/ lo etem Déu diu que li plau/ que sien ací sens dilació/ per vostra consolació».

¹⁷ «Esposa e Mare de Déu/ a nos, àngels, seguireu./ Seureu en cadira real/ en lo regne celestial.

«Car puix en Vós resposà/ Aquell qui cel e món creà/ deveu haver exalçament/ e corona molt excellent.

«Apòstols e amics de Déu/ aquest cos sagrat pendreu/ e portau-lo a Josafat/ on vol sia sepultat».

¹⁸ «Llevantau's, Reina excellent/ Mare de Déu omnipotent./ Veniu, sereu coronada/ en la celestial morada.

«Alegrau's que hui veureu/ de qui sou Esposa e Mare/ e també veureu lo Pare/ del car Fill i etem Déu.

«Allí estareu sens tristor/ on pregareu per lo pecador/ e reinareu eternalment/ contemplant Déu omnipotent».

¹⁹ Vid. J. F. MASSIP, *Nous manuscrits de la Festa d'Elx: els quaderns dels cantors*, «Festa d'Elx», (Elx 1989), pp. 189-200; també en «Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura. II», (Abadia de Montserrat 1990), pp. 99-108.

²⁰ Els jueus, mentres pujaven amenaçadors a l'escenari, cantaven: «Aquesta gran novetat/ nos procura deshonor/ anem tots a pas cuilat,/ no comportem tal error.

«No és nostra voluntat/ que esta dona soterreu/ ans de tota pietat/ vos manam que ens la deixeu.

«E si açò no fareu,/ nosaltres cert vos direm/ que us manam en quant podem,/ per Adonai que ens la deixeu.

Penedits els jueus de la seua acció, després d'un milacre obrat per la Verge, canten: «Oh, Déu Adonai/ /qui formís natura/ ajudan's Sabdai/ saviesa pura!.

«Som nós penedit's/ de tot nostre cor./ Pregam-te, Senyor,/ nos vulles guarir.

«Tal miracle mai/ no féu creatura./ Ajudan's sant Pere/ qui tens la procura.

I després del seu bateig per part de sant Pere, els hebreus manifesten: «Nosaltres tots creem/ que és la Mare del Fill de Déu./ Batejau-nos tots en breu/ que en tal fe viure volem.

«Cantem, senyors!/ Què cantarem?/ Ab clamors, façam gràcies i llaors/ a la humil Mare de Déu.

«A ella devem servir/ tot lo temps de nostra vida,/ puix sa bondat infinida/ nos vullgué així guarir.

«Doncs cantem tots,/ tots la lloem!/ Ab clamors...».

²¹ Vid., al respecte, J. CASTAÑO GARCIA, *La Festa d'Elx cien años atrás*, «Revista del Instituto de Estudios Alicantinos», (Alacant, 1983), 40, pàgs. 157-187. També, del mateix autor, *Cent anys d'evolució escènica de la Festa d'Elx en imatges*, «Festa d'Elx» (Elx 1990), pp. 85-126.

²² «Pura fon e sens pecat/ la Mare de Déu glorificat/ advocada dels pecadors/ creent açò guarireu tots».